

GLOBALFILOSOFI VERSUS KOLONIAL FILOSOFIHISTORIE: GJENOPPBYGGINGEN AV ET IKKE-ETNOSENTRISK FILOSOFILOGOS SOM ALTERNATIV TIL «VESTLIG KULTURMYTHOS»

Dag Herbjørnsrud

Sammendrag

I denne teksten vises det hvordan vi har mulighet til å få en mer balansert, vitenskapelig og ikke-etnosentrisk fremstilling av den globale filosofihistorien. Teksten tar utgangspunkt i hvordan både maleren Rafael og andre renessansetenkere gir den muslimsk-arabiske europeeren Ibn Rushd (Averroës) en sentral plassering i filosofihistorien, i motsetning til hvordan filosofi-studenter i dag introduseres for filosofi og vitenskap som en «gresk oppfinnelse». Som et alternativ til dagens ekskluderende skandinaviske filosofifremstillinger vises det til nyere, internasjonal forskning der vi har fått et vell av nye, tilgjengelige filosofiklassikere fra Afrika, Asia og Amerika. I sum skisseres et alternativ til et «vestlig kulturmythos» og en kolonialistisk presentasjon av filosofihistorien: et avkolonisert logos basert på et globalfilosofisk perspektiv, med utgangspunkt i en kontekstbasert og komparativ metodologi.

Nøkkelord

Avkolonisering, kulturmythos, filosofihistorie, globalfilosofi, Eurosentrisme.

Abstract

This text shows how we have the opportunity to obtain a more balanced, scientific and non-ethnocentric presentation of the global history of philosophy. The text takes as its starting point how both the painter Raphael and other Renaissance thinkers give the Muslim-Arab European peer Ibn Rushd (Averroës) a central position in the history of philosophy, in contrast to how philosophy students today are introduced to philosophy and science as a “Greek invention”. As an alternative to today’s exclusionary Scandinavian representations of philosophy, reference is made to recent, international research where we have gained a wealth of new, accessible philosophical classics from Africa, Asia and America. In sum, an alternative to a “Western cultural myth” and a colonialist presentation of the history of philosophy is outlined: a decolonized logos based on a global philosophical perspective, starting from a context-based and comparative methodological approach.

Key words

Decolonization, cultural myth, history of philosophy, global philosophy, Eurocentrism.

I. Fra kolonial til komparativ filosofihistorie

Da kunstneren Rafael fra Urbino (1483–1520) malte Vatikanets berømte freske «Causarum Cognitio», i dag feilaktig kjent som «Skolen i Athen», var filosofen Ibn Rushd (Averroës, 1126–1198) den eneste post-antikke tenkeren han fremstilte. Rafael plasserte den Cordoba-fødte, muslimske og arabisktalende Ibn Rushd svært sentralt i denne berømte filosofihistoriske komposisjonen, med hånden til hjertet, tittende over skulderen til en skrivende Pythagoras.

Over fresken graverte han i 1510–1511 inn den latinske tondo-etiketten «Causum Cognitio», «Kunnskapens årsaker» (Hall 1997).

Men hvorfor plasserte han teologene Augustin og Thomas Aquinas i den langt mindre kjente fresken «Diskusjonen om sakramentet» (*La disputa del sacramento*) på motsatt side av Stanza della Segnatura-rommet i Vatikanpalasset, på vestsiden? Og hvorfor har dagens europeiske universiteter fjernet Ibn Rushd og andre ikke-kristne tenkere, for heller å inkludere Augustin og Aquinas i nåtidens nye filosofikanon?

Svarene på disse spørsmålene kan gi oss en ny mulighet for å nærme oss en mer vitenskapelig oppdatert, samt en mindre identitetsbasert og mindre provinsiell, filosofiforståelse i det 21. århundre. Som det vises nedenfor, er vektleggingen av «kulturell identitet» blitt en fellesnevner for hvordan filosofihistorien nå generelt presenteres overfor studentene i Skandinavia. Nærmere bestemt den «vestlige identitet» og den «vestlige filosofi». En slik fremstilling står i kontrast både til nyere forskning i det 21. århundre, i kontrast til filosofihistorien slik den ble presentert i Arne Næss' (1912–2009) exphil-lærebok *Filosofiens historie* (1953), og i kontrast til filosofiforståelsen slik den var både i Europa og rundt i verden før slutten av 1700-tallet.

Den eurosentrisk og «vestlige» filosofifremstillingen ved dagens skandinaviske og europeiske universiteter kommer vel å merke ikke helt ut av det blå: Den er i samsvar med den koloniale fjerningen av det ikke-kristne og ikke-hvite under omskrivningen av filosofihistorien utover på 1800-tallet, i samsvar med narrativene til de nye kantianske og hegelianske forestillinger, slik Peter K. J. Park (Texas University) viser i den prisbelønte studien *Africa, Asia, and the History of Philosophy. Racism in the formation of the Philosophical Canon* (2013). Ironisk nok ble Georg W. F. Hegel selv anklaget, av den lutherske pietisten August Tholuck, for å stå for en panteistisk, ateistisk og nærmest indisk tilnærming til filosofien. Hegel slo tilbake på følgende måte: «One of the ways in which he resisted was to write Africa and Asia out of the history of philosophy» (Park 2013, 148). I *Taking Back Philosophy. A Multicultural Manifesto* (2017) følger Bryan W. van Norden, en av verdens ledende professorer i kinesisk filosofi, opp Parks arbeid ved å vise hvordan vi kan ta filosofien tilbake fra eurosentrismens ideologiske tvangstrøye. Slik kan man også motvirke den systematiske *epistemicide*, kunnskapsutslettelsen, som var en del av kolonimaktens maktutøvelse, slik Boaventura de Sousa Santos har vist i sine arbeider.

Rafaels inkluderende filosofihistoriske forståelse står i en lengre europeisk tradisjon. I Dante av Alighieris hovedverk *Commedia*¹ omtaler han i «Limbo» (Canto IV) både persiske Ibn Sina (Avicenna, 973–1040) og Ibn Rushd (Averroës), sistnevnte omtalt som «den store kommentatoren», underforstått av Aristoteles. Dante anser begge disse to muslimske filosofene som en naturlig del av datidens «filosofikanon». Mens Ibn Rushd var den revolusjonære filosofen som igangsatte århundrer med filosofiske diskusjoner på europeiske universiteter, var Ibn Sina den tenkeren som Thomas av Aquinas henviste til flest ganger i sitt hovedverk *Summa Theologica* (1274). Ibn Sina skrev også *Medisinens kanon* (1025, «al-Qānūn fī l-ṭibb»), som var pensum og det viktigste medisinske verk på europeiske universiteter fra 1200-tallet til 1700-tallet.²

¹ Først senere kom tilleggsbeskrivelsen «Den gudommelige».

² I Dantes *Komedien* befinner Ibn Rushd og Ibn Sina seg på samme slette som Sokrates, Platon og Aristoteles. De to muslimske filosofene står nærmere bestemt sammen med Euklid, Ptolemaios, Hippokrates og Galenos. Dante klassifiserer vel å merke ikke folk etter religion eller «kultur», men etter kunnskap og innflytelse, slik at han omtaler «Avicenna og Galen» sammen. Dante avslutter så opplistingen med Averroës, «den store kommentatoren, jeg kan ikke nevne dem alle»: «Euclide geomètra e Tolomeo./ Ipocrate, Avicenna e Galieno./ Averroës, che'l gran commento feo/ Io non posso ritrar di tutti a pieno (...)» (Dante 2021, 44–45, linje 141–145). I den europeiske renessansen var det da også vanlig å male arabiske filosofer som brobyggere – de som ivaretok, videreutviklet, fortolket og så senere formidlet den greske arven til kristne europeere. En tradisjon som både Rafael og Dante inngikk i.

I den nye utgivelsen *Influence of Averroes on European Thought: The Disappearance of Latin Averroism from the History of Philosophy* (Bloomsbury Academic, 2025) viser Koert Debeuf, ved Brussels School of Governance, hvordan Ibn Rushd ble systematisk skrevet ut av europeernes filosofihistorie fra slutten av 1700-tallet. Filosofien skulle bli forstått som noe kristent – slik at europeiske filosofer som muslimske Ibn Rushd og jødiske Maimonides (1138–1204), som begge virket samtidig i Cordoba på 1140-1150-tallet, ble utdefinert fra den tidligere globalfilosofiske kanon:

One conclusion of my research is that the historiography of philosophy has been and still is the subject of ideological battles. A part of our knowledge of philosophy, as well as our worldview based on this, appears to be the result of an ideological battle that started in the eighteenth century. I found that a good barometer of the intensity of this battle is precisely Averroes and his influence, which is now called Latin Averroism, or the influence of Averroes' ideas on Latin Europe in the thirteenth to the sixteenth century. (Debeuf 2025, 3)

Herværende *Nordlit*-artikkel vil argumentere for at man i dagens Skandinavia i det minste må bli seg bevisst på hvilken kontekst og hvilke ideologiske kamper man deltar i. Spesielt når man presenterer filosofien som en «vestlig oppfinnelse», eller som en selektiv filosofihistorie der man betoner betydningen av å ha en «vestlig identitet». I Norden har man på 2020-tallet sluttet å omtale de utenfor Europa som tilhørende en «orientalsk» eller «østlig kultur», men like fullt fortsetter dagens academia – nær femti år etter Edward W. Saids *Orientalismen* (1978) – å formidle troen på en «vestlig kultur»: et forestilt fellesskap langt mer mytisk og mindre faglig håndterbart enn enhver nasjonalstats «forestilte fellesskap», for å bruke Benedict Andersons begrep.

Vi skal ikke lenger tilbake enn til 1730-tallet for å oppdage hvordan rektor ved Wittenberg-universitetet, Johann Friedrich Kraus, omtalte muslimske og afrikanske arabere annerledes. Afrikanere var for ham de som brakte de kristne europeere ut av det intellektuelle «mørket» ved å bringe med seg klassiske og nyere tenkere etter at amazigh-folk og arabisktalende krysset Gibraltarstredet i 711 og bygde opp gullalderens Andalusia:

For in the teaching of this people, to whom letters to have been transferred, liberal learning was cultivated, and when the Moors crossed from Africa into Spain, the ancient writers whom they brought over with them gave much assistance to the cultivation of letters, which was then beginning to emerge from darkness. Thus, from such ancient times letters have owed a debt to Africa. (I: Amo 2020, 191)³

Nedenfor vil det bli skissert et globalt alternativ til dagens relativt nye, eurosentrisk og koloniale filosofikanon. Denne artikkelen går slik videre på undertegnedes metode i boken *Globalkunnskap. Renaissance for en ny opplysningstid* (Scandinavian Academic Press, Herbjørnsrud

Ibn Rushd la grunnlaget for hele fem ulike averroistiske skoler ved oppblomstringen av de vest-europeiske universitetene fra slutten av 1100-tallet, og han kan slik beskrives som den viktigste tenkeren på det europeiske kontinentet mellom Aristoteles og Spinoza.

³ Betegnende nok skrev Kraus dette i en 1734-tekst til den afrikanskfødte filosofen Anton Wilhelm «Afer» Amo (født ca. 1703 i Axim, dagens Ghana – død etter 1753 samme sted). Amo publiserte på 1730-tallet kartesianske tekster på latin og underviste i filosofi på universitetene i Halle, Wittenberg og Jena. Men først i 2020, etter nær 300 år, ble to av Amos tekster utgitt på et allment tilgjengelig forlag. Dette til tross for at Amo skrev på latin i hjertet av Sentral-Europa og til tross for at doktordisputasen hans i 1729 skal være det første akademiske verk i Europa som argumenterte mot europeernes hudfargebaserte slaveri av afrikanere.

2016) samt metodeartikkelen «Beyond decolonizing: global intellectual history and reconstruction of a comparative method» (Herbjørnsrud 2021). I sistnevnte fagartikkel skisseres det hvordan termene «kontekst», «kontakt» og «komparasjon» sammen kan utgjøre et metodisk alternativ til koloniale og «kulturelle» narrativer – ved å komme seg «forbi avkolonisering av den koloniale arven» og prioritere mest mulig oppdaterte vitenskapelige og non-etnosentriske fremstillinger.⁴

II. Kontra til Københavns universitet: Isokrates og egyptisk filosofi

Siden herværende tekst publiseres i det nordiske tidsskriftet *Nordlit*, er det naturlig å gi et kort innblikk i hvordan filosofihistorien og filosofiens konseptuelle rammeverk presenteres i dagens Norden. La oss først se på Københavns Universitet, som i sin presentasjon på nettet begynner med å skrive følgende om målet med filosofifaget:

Målet med bacheloruddannelsen i filosofi er at give en grundig indføring i den vestlige filosofis mest betydningsfulde tænkere, filosofiske skoledannelser og problemkredse. Emneområderne spænder fra filosofiens start i det antikke Grækenland til helt nutidige fagfilosofiske diskussioner.

Vi kan her oppdage at det ikke er Filosofien i seg selv universitetet i København synes mest interessert i. Det sentrale «målet» er snarere å lære opp de nye studenter i en udefinert «vestlig filosofi» og «den vestlige filosofis» problemstillinger. Det viktige blir slik ikke hvorvidt det er viktige, gode eller relevante filosofiske tanker som tenkes, det viktige er hvorfra tankene kommer – hvorvidt filosofien inngår i et større «vestlig» identitetsprosjekt. Verken Ibn Rushd, Ibn Sina eller andre sentrale muslimske navn fra århundrer med europeisk tekning blir slik inkludert i denne versjonen av filosofihistorien, da disse blir utdefinert som «de andre».

Vi kan også merke oss at Københavns Universitet legger til grunn at «filosofiens start [er] i det antikke Grækenland», noe som presenteres som en ubestridelig sannhet. Men en slik filosofihistorie bryter ikke bare totalt med virkelighetsoppfatningen til antikkens grekere og et par årtuseners historieforståelse – en slik fremstilling bryter også med nyere forskning. Allerede Isokrates (436–338 fvt.), Platons eldre samtidige, fastslo at det var i det antikke Kemet/Egypt at filosofien først ble tatt i bruk: «all men agree the Egyptians are the healthiest and most long of life among men; and then for the soul they introduced philosophy's training, a pursuit which has the power, not only to establish laws, but also to investigate the nature of the universe» (Isokrates 1966, 115, XI:22). Isokrates skriver at en rekke samtidige og tidligere skrivere har påpekt at Pythagoras fra Samos dro til Egypt og importerte filosofien derfra, slik at Pythagoras «was first to bring to the Greeks all philosophy (...)» (Isokrates 1966, 119, XI:28).

Nyere forskning støtter opp under disse antikke greske skildringene. Nylig viste egyptologen Cristoph Poetsch hvordan den antikke *Tots bok*, oppkalt etter den egyptiske guden for lærdom og skrivning (for grekerne kjent som Hermes), er en kilde for Platons dialog *Faidros*:

⁴ Et praktisk eksempel er konkretisert i mitt «Preface» til, og mitt arbeid med, den første fagfelleurderte oversettelsen av tekstene til to etiopiske rasjonalitetsfilosofier fra 1600-tallet, Zera Yaqob (1600–1693) og Walda Heywat (c. 1627–ca. 1700), *The Hatata Inquiries: Two Texts of Seventeenth-Century African Philosophy from Ethiopia about Reason, the Creator, and Our Ethical Responsibilities* (2024, pocketutgave 2025). De to argumenterer i sine tekster for kvinners likestilling, mot slaveri og mot ulogiske elementer i fire ulike religioner, inkludert i sin egen ortodokse kristendom.

The present article argues that very likely *The Book of Thoth* forms a source of the Platonic text [*Phaidros*]. [...] Thematic parallels and literal correspondences are numerous and therefore suggest excluding a similarity by accident: In *The Book of Thoth* we grasp a concrete Egyptian source of Plato for the first time. (Poetsch 2021, 195)

Det er i den platonske dialogen *Faidros* at Sokrates erklærer at det er de antikke egyptere som “invented numbers and arithmetic and geometry and astronomy, also draughts and dice, and, most important of all, letters” (Platon 1947, 561).

Med utgangspunkt i en demotisk oversettelse av Tots bok (beregnet opprinnelig å være fra ca. 1200-tallet fvt.), der «den som elsker visdom» (*mr-rh*) omtales, kommer det frem i *Graeco-Egyptian Interactions. Literature, Translation, and Culture, 500 BC–AD 300* (2016) at noen av verdens ledende egyptologer da konkluderer med at selve det greske begrepet «filosofi» (*philosophia*, elsker av visdom) stammer fra det egyptiske begrepet «mr-rh» (uttales mer-rekh). *Tots bok* omtaler nettopp søken etter kunnskap og visdom hos en «mr-rh», der «mr» betyr «kjærlighet» og «rh» betyr visdom. Oversetterne påpeker at begrepet «mr-rh» har en «striking Egyptian parallel to Greek Philosophos» (Jasnow & Zauzich 2005, 13). De tilføyer: «This usage in *The Book of Thoth* renders more understandable Graeco-Egyptian characterizations of Egyptian priests as «philosophers» by such authors as Porphyry or Chaeremon».

I kontrast til fremstillingen fra Københavns universitet har forskere på antikkens tekster de siste tiårene tilgjengeliggjort en rekke filosofiske tekster fra det antikke Kemet (Egypt) på engelsk – en periode på over to årtusener fra år 2500 fvt. og fremover. En av tekstene er den radikale «Vær en skribent», kjent som «Be A Writer/The Immortality of Writers», Chester Beatty IV papyrus (BM 10684) i The British Museum. Denne komplekse afrikanske teksten fra mellom det 19. og 20. dynasti ble skrevet på 1200-tallet, under de intellektuelle etterdønningene etter at Akhenaten på 1330-tallet fvt. erstattet den polyteistiske gudelæren med en monoteistisk, soldyrkende heliosentrisme, atenisme, en omveltning som vel å merke formelt kun varte noen tiår. Den frittenkende tekstforfatteren, som vi kan kalle Irsesh, etter tittelen på teksten, går i «Vær en skribent» ut mot både religiøse og lærde, ja til og med mot egen familie, når hen henviser til «antikkens» vise tenkere («antikken») er her da å forstå som de klassiske egyptiske tekster fra tiden fra før ca. år 1800 fvt.). Her et utdrag fra slutten av teksten, nedtegnet på papyrus med den utbredte kursivskriften hieratisk, som da hadde vært i bruk i over ett årtusen:

They gave themselves a book as their lector-priest, a writing-board as their dutiful son.
Teachings are their mausolea, the reed-pen their child, the burnishing-stone their wife.
Both great and small are given them as their children, for the writer is chief.

Their gates and mansions have been destroyed, their mortuary priests are gone, their tombstones are covered with dirt, their tombs are forgotten. But their names are proclaimed on account of their books which they composed while they were alive. The memory of their authors is good: it is for eternity and forever.

Be a writer, take it to heart, so that your name will fare likewise. A book is more effective than a carved tombstone or a permanent sepulchre. They serve as chapels and mausolea in the mind of him who proclaims their names. Man perishes; his corpse turns to dust; all his relatives return to the earth. But writings make him remembered in the mouth of the reader. A book is more effective than a well-built house or a tomb-chapel, better than an established villa or a stela in the temple!

Is there one here like Hordedef? [kjent didaktisk forfatter fra det 5. dynasti, ca. 2400 fvt., DH anm.] Is there another like Imhotep? [rådgiver for kong Djoser, ca 2600 fvt., kjent som arkitekt av Djosers trappepyramide] None of our kin is like Neferti [tekst nedskrevet av Neferyt ca 1900 fvt., omhandler en Neferti ca. 2500 fvt.] or Khety [forfatter av en satirisk/underholdende tekst om de ulike yrkesgrupper, skrevet til sønnen Pepi, ca. 1800 fvt.] their leader. May I remind you about Ptahemdjehuty and Khakheperraseneb [forfatter av kjent tekst med «klager» og bekymringer om alle hurtige endringer i samfunnet, ca. 1900 fvt.]. Is there another like Ptahhotep [legendarisk rådgiver, tillagt tekst med læreråd for sønnen, ca. 2400 fvt.] or Kairsu?

Those wise men who foretold what was to come: what they said came into being; it is found as a maxim, written in their books. Others' offspring will be their heirs, as if they were their own children. (Wilkinson 2016, 286–287, se også Herbjørnsrud 2018).

Denne og andre tekster omtales i den nye *Africana Philosophy from Ancient Egypt to the Nineteenth Century* (Oxford University Press), av Chike Jeffers (Dalhousie Univ.) og Peter Adamson (Univ. i München). Etter at man har lest slike antikke tekster kan man lettere forstå hvorfor både Herodot, Platon, Aristoteles og greske skribenter generelt omtalte det antikke Egypts filosofi og vitenskap med dyp respekt.

III. Kontra til Stockholms universitet: Hobbes og indisk filosofi

I likhet med Københavns universitet fremstilles filosofien som en unik gresk oppfinnelse også ved Stockholms universitet. Under tittelen «Antikkens filosofi» skriver Sveriges største universitet følgende om antikkens filosofi, fra begynnelsen av 500-tallet fvt. og frem til år 600:

Under den perioden föddes inte bara filosofi utan också naturvetenskap, statsvetenskap, estetik och flera andra forskningsområden. Om Sokrates och Platon inte funnits, skulle vi då ha haft filosofi överhuvud taget? Och om Aristoteles inte funnits, skulle vi då ha haft naturvetenskap och biologi?

En slik fremstilling av filosofi- og vitenskapshistorien finnes det selvfølgelig ikke noe belegg for. Når det gjelder matematikk og naturvitenskap bekrefter all moderne forskning at det snarere var antikkens babylonere og egyptere som hadde utarbeidet de sentrale matematiske funn – århundrer før grekerne etterlot seg noe skriftlig. Allerede midt på 1940-tallet dokumenterte Otto Neugebauer at den babylonske leirtavlen «Plimpton 322», fra ca. år 1800 fvt., viser hva man i dagens Norden kaller «pytagoreiske tripler». Det nordiske lærebøker i dag feilaktig omtaler som «Pythagoras' læresetning», tross at Euklid fra Alexandria aldri omtaler noen Pythagoras, var altså kjent i den antikke verden i over 1200 år før Pythagoras skal ha levd.

Når det gjelder filosofihistorien vil det komme som en overraskelse for eksempel på Arthur Schopenhauer at man ikke ville hatt filosofi uten Sokrates og Platon. Omtrent halvannet århundre før Sokrates' fødsel (på 600-tallet fvt.) ble nemlig den eldste *upanisaden* («å sitte ved siden av») nedtegnet i det som i dag kalles Afghanistan-Pakistan-India. I denne *Brihadaranyaka-upanisaden* kan vi lese om hvordan kvinnelige filosofer som Maitreyi ufordrer den ledende mannlige filosofen Yajnavalkya rundt poenget med å eie noe, noe som regnes som verdens første filosofiske diskusjon om materialisme. Schopenhauer erklærte da også at det var de indiske upanisadene som ga ham størst filosofisk glede, og han æret «den dype visdom som fremkommer i upanishadene».

I kontrast til påstandene fra Stockholms universitet om at det var Sokrates og Platon som oppfant filosofien, påpekte Thomas Hobbes i *Leviathan* (1651) at grekerne snarere var blant de i antikken som *senest* begynte med filosofi og vitenskap. I kapittel 46 skriver Hobbes at de første studier av filosofi snarere var hos indere, persere, kaldeere (dagens Irak) og egyptere:

Where first there were great and flourishing Cities, there was first the study of *Philosophy*. The *Gymnosophists* of *India*, the *Magi* of *Persia*, and the *Priests* of *Chaldaea* and *Egypt*, are counted the most ancient Philosophers; and those Countreys were the most ancient of Kingdomes. Philosophy was not risen to the Grecians and other people of the West, whose Commonwealth (no greater perhaps then Lucca, or Geneva) had never Peace (...). (Hobbes 1968, 684)

Nyere forskning bekrefter da også i hovedtrekk denne tradisjonelle filosofihistorieforståelsen, som uttrykt av både Hobbes og de hans samtidige. I *The Shape of Ancient Thought: Comparative Studies in Greek and Indian Philosophies* (2002) dokumenterer den sanskrit- og greskkyn-dige Thomas McEvilley problemet med kolonitidens forståelse av et «gresk mirakel»: Pre-so-kratikerne, og dermed de senere grekere, inngikk snarere i en lengre filosofisk diskurs som hadde sitt utspring i sør: dagens Egypt, Irak og India. McEvilley viser hvordan eksempelvis den legendariske Thales fra Miletus (i dagens Tyrkia) og hans rapporterte påstander om at «alt er vann» synes å være en gjenfortelling av det indiske Prajapati Paramestin nedskrev i *Rigveda* (ca. 1500–1200 fvt): «'In the beginning, he wrote, 'an undistinguished ocean was this all' (RV X.129.3). 'The mighty waters moved, pregnant with the world as embryo' RV X.121.7» (McEvilley 2002, 29).

I denne delen av *Rigveda*, som i kapittel X.129, kan vi også oppdage noe av dette verkets grunnleggende skeptiske og undrende tenkning. Her er det ikke noen fasitsvar om hvordan verden og universet ble skapt, snarere er det en aksept av at mennesket ikke vet: «Men hvem vet hvorfra den selv er kommet» (oversatt av Georg Morgenstierne). Som Arne Næss påpeker i *Filosofiens historie*: «Forfatteren eller forfatterne unnlater å ta standpunkt» (Næss 1953, 11).

Agnostikeren Sanjaya Belatthiputta (500-tallet fvt., fra Magadha, i dagens Bihar, nord-øst-India) fulgte opp denne skeptiske retningen med uttalelser som: «If you ask me if there exists another world [after death], if I thought that there exists another world, would I declare that to you? I don't think so. I don't think in that way. I don't think otherwise. I don't think not. I don't think not not» (Samaññaphala Sutta, 1997).

I kontrast til fremstillingene fra Stockholms og Københavns universiteter er det også i India at verdens eldste kjente ateistisk-materialistiske skole ble utviklet, i etterdønningene etter ned-tegnelsen av upanisadene (fra ca. 600-tallet fvt.). En foregangsfigur innen den gudsfornektende og skeptiske indiske tradisjonen er religionskritikeren Ajita Kesakambali, som totalt avviser at det finnes noe liv etter døden:

There is no such thing as alms or sacrifice or offering. There is neither fruit nor result of good or evil deeds. A human being is built up of four elements. When he dies the earthly in him returns and relapses to the earth. [...] It is a doctrine of fools, this talk of gifts. It is an empty lie, mere idle talk, when men say there is profit herein. Fools and wise alike, on the dissolution of the body, are cut off, annihilated, and after death they are not. (Chattopadhyaya 1993, 194)

Denne indiske materialistorienterte og anti-religiøse ateismen ble videreutviklet gjennom Carvaka-filosofien (senere også kjent som Lokayata, «av folket», «i verden»). I kontrast til orientalistiske fremstillinger av indisk tenkning som noe spesielt religionsorientert, er snarere Carvaka-skolene i India den eldste dokumenterte ateistisk-materialistiske filosofitradisjonen i verden, med en historie på over 2500 år (Herbjørnsrud 2020). Blant de viktigste bidragsyterne til denne sekulære tenkningen er filosofen Jayarasi Bhatta (ca. 800) og hans bok *Løven som rykker opp all filosofi* («Tattvo-upa-plava-simha»). De gudsfornektende og gudsbespottende perspektivene til Carvaka-filosofene ble også drøftet under filosofidiskusjonene til den muslimsk-fødte og opplysningsorienterte mugal-keiseren Akhbar fra år 1578, før han fire år senere lanserte sin egen synkretistiske religion og verdensfilosofi, *Tawhid-i-Ilāhī* («det guddommeliges enhet»). Vi kan her også bemerke at ingen av de opprinnelige vediske filosofiretningene, som samkhya og yoga, opprinnelig var gudsorienterte eller deistiske.

McEvelley påviser hvordan indisk filosofi påvirket den tidligste før-sokratiske filosofien, som Parmenides og Heraklit: «the Upanisads seem to precede Parmenides in monism, and to have directly influenced Heraclitus's view of the process of nature; Jain atomism and Cārvakā materialism would seem to precede Democritus (though not by much)» (McEvelley 2002, 653). Forbindelsen fra den eldre indiske til den yngre greske tenkning blir ikke unaturlig med tanke på at deler av de indiske og greske områder inngikk i det store persiske akamenededynastiet, under Kyros II, fra 540-tallet av.

IV. Arne Næss og kinesiske Mencius som liberalismens stamfar

I kontrast til fremstillingene fra universitetene i København og Stockholm var de skriftlige filosofiske nedtegnelsene i det antikke Kina både eldre og mer omfattende enn den bevarte greske filosofiske tekstene. Over to århundrer før Sokrates' fødsel formulerer Guan Zhong (720–645 fvt.), som rådgiver for hertug Huan av Qi, en tenkning som baserer seg på meritokrati og statlig kontroll av naturressursene – en forløper for den senere legalisme-filosofiskolen. Mens Konfutse (Confucius, 551–479 fvt.), født åtte tiår før Sokrates, var en grunnlegger av den sekulære og humanistiske filosofien *rú*, som betyr «lærd» eller «å utdanne». I andre kapittel av Konfutses *Samtalene* («Analektene») står det for eksempel: «To say know when you know, and to say you do not when you do not, that is knowledge» (Confucius 1979, 65, II:17).

Konfutses argumenterte for det gode styre, der man skal lede ved hjelp av god moral og der man skal styre med «godhet», ikke med tvang (II:20, 65). Hans fremste filosofiske etterfølger ble Mengzi (Mencius, 372–289 fvt.), som argumenterte for at mennesket er grunnleggende godt og at folket kan styrte dårligere ledere. Paul Meany ved det konservative The Cato Institute, samt ved det libertarianistiske Libertarianism.org, presenterer Mengzi som «The Predecessor to Classical Liberalism». Det er ikke Platon og Aristoteles, men snarere Mencius som er en intellektuell forløper til John Locke: «Both Locke and Mencius believed that when a public official uses their position to further their own aims, they forfeit their right to their position of power» (Meany 2020).

I tillegg har vi innen kinesisk filosofi et vell av ulike sekulære filosofiske retninger, som mangler innenfor både gresk, romersk og senere kristen filosofi i Europa (van Norden 2011). Blant dem den kosmopolitiske tenkeren Mozi (470–391 fvt), grunnleggeren av den mohistiske skolen. Mozi argumenterte for selvrefleksjon og «universell kjærlighet», eller «inkluderende omsorg» (兼愛, jiān ài) – der man skal se bortenfor egen familie, egen region eller «eget folk» (Mo Zi 2013).

I denne hyperaktive filosofiske perioden i Kina, med «de hundre skoler», blomstret blant annet agrarismen til Xu Xing (372–289 fvt.), som argumenterte for en egalitær jordbruksfilosofi. Og vi har den fritenkende og dao-inspirerte Zhuangzi (Zhuang Zhou, 369–286 fvt.), som Martin Buber oversatte i 1910 og som Martin Heidegger leste fra for å forklare sin egen filosofi for tyske tilhørere etter Bremen-forelesningen i 1930 (Herbjørnsrud 2017). Vi har slik en over 2500 år lang kontinuerlig kinesisk filosofitradisjon, inkludert fritenkere som Li Zhi (1527–1602), som lærte av kvinnelige tenkere som Mei Deiran og argumenterte for kvinners likestilling.

I kontrast til fremstillingene fra universitetene i Stockholm og København kan vi se til følgende oppsummering fra Arne Næss i *Filosofiens historie* (1953) om hvor og hvordan den skriftlige filosofihistorien oppsto:

Det forelå [...] allerede omkring 500 f.Kr., særlig i India, utarbeidede filosofiske systemer som stod i bevisst motsetning til mystikken. Det hører til sammentreffene i kulturhistorien at de første vel utviklede og vel bevarte filosofiske lærebygninger oppstod omtrent samtidig i den vestlige verden, i den indiske kulturkrets og i China [...] Eienommeligg nok innleder disse strømninger innenfor de tre kulturkretser en filosofisk utvikling med mange felles trekk. Forholdet mellom Sokrates og de greske sofister minner således om forholdet mellom Konfusius og de kinesiske sofister. (Næss 1953, 9)

En slik fremstilling av filosofihistorien ble imidlertid fjernet fra norske universiteter fra slutten av 1960-tallet. Næss fortalte meg – i samtaler både i egen bolig på Midtstuen og under en dimsum-lunsj i Hongkong – hvordan de nye generasjoner av studenter heller ville lese Marx og Hegel enn indisk, kinesisk og arabisk filosofi. Dette var filosofitradisjoner som han presenterte på en balansert måte i sin *exphil*-bok, ja – et bilde av Siddharta Gautama («Buddha», den opplyste) prydet da også 1961-utgave av pensumboken. Næss sa i 1969 så opp sin stilling ved Universitetet i Oslo, for isteden å utarbeide sin egen økosofi og forelese ved Universitetet i Hongkong.

V. Om Hume, Kant og den moderne rasismen

Hvordan presenteres så filosofien ved Universitetet i Oslo (UiO) i dag? FIL1005, «Innføring i filosofihistorie frem til 1800», omtales som «et innføringskurs i klassiske filosofiske tekster fra begynnelsen av europeisk filosofi i det antikke Hellas til det 18. århundre». Pensum er oversatte utdrag fra henholdsvis Platon, Aristoteles, Augustin, Thomas Aquinas, Descartes, Hume og Kant.

Vi kan her legge merke til hvordan selv Augustin, fra Tagaste (Souk Ahras) i dagens Algerie, approprieres inn i en «vestlig diskurs», som at han var en europeer. Men som Catherine Conybeare dokumenterer i den kritikerroste *Augustine the African* (2025), så identifiserte Augustin seg snarere med Afrika, med sin Amazigh-mor Monnica og det fønikiske språket, samt med de kristne «ørkenfedre» fra Egypt, som Antonius den store. Og Augustins «Afrikanske råd», som med de afrikanske kirkeledernes vedtak i mai 418, opponerte nettopp mot den versjonen av kristendommen som ble spredt «på den andre siden av havet», i Roma. Conybeare påpeker at «(...) we miss a key point: Augustine was African. For many centuries, his North African birth and Amazigh—Berber—heritage have been simply dismissed, and we have ignored the fact that all his greatest works emerged from an African context. Appropriated for a Western version

of Christianity based in Europe, they are read as if it doesn't matter where they were written. Augustine the African, the man in his own surroundings, is submerged. In fact, a core strand of the culture that Europe claims as its own stems from Africa» (Conybeare 2025, xv, se også Herbjørnsrud 2016).

Vi kan også bemerke at UiO unnlater å presentere tekster med kritikk av de nevnte tenkere. Som eksempelvis Karl Poppers kritikk av Platon i *The Open Society and Its Enemies. Vol I. The Spell of Plato* (1945), der Popper viser det totalitære i Platons tenkning: «Summing up, we can say that Plato's theory of justice, as presented in the *Republic* and later works, is a conscious attempt to get the better of the equalitarian, individualistic, and protectionist tendencies of his time, and to re-establish the claims of tribalism by developing a totalitarian moral theory. (...) And he successfully enlisted the humanitarian sentiments, whose strength he knew so well, in the cause of the totalitarian class rule of a naturally superior master race» (Popper 2013, 113).

UiOs pensumlister inkluderer heller ingen kritiske merknader til menneskesynet hos eksempelvis David Hume og Immanuel Kant, som snarere kun presenteres som rasjonelle, opplyste tenkere. Studentene får slik ikke vite at Hume, i den reviderte utgaven av essayet «Of National Characters» i 1753, skrev følgende i sin oppsummering (ofte omtalt som en «fotnote»):

I am apt to suspect the negroes and in general all the other species of men (for there are four or five different kinds) to be naturally inferior to the whites. There never was a civilized nation of any *other* complexion than white, nor even any individual eminent either in action or speculation. No ingenious manufactures amongst them, no arts, no sciences. (Siert i Bailey 2024, 115)

Ei heller problematiseres noe av Kant. Istedenfor påstås det overfor exphil-studentene at Kant mente at «fornuften er den samme i alle ... den er allmenn, eller universell» (Cappelen, Torsen & Walz 2021, 342). Men i likhet med Hume insisterte Kant på at fornuften nettopp ikke er den samme i alle, den er ikke universell – unntatt hos hvite menn. Allerede i 1764 henviste Kant til Humes formuleringer, i «Observasjoner over følelsen av det skjønne og det opphøyde» (*Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen*):

The Negroes of Africa have by nature no feeling that rises above the ridiculous. Mr. Hume challenges anyone to adduce a single example where a Negro has demonstrated talents, and asserts that [...] not a single one has ever been found who has accomplished something great in art or science or shown any other praiseworthy quality, while among the whites there are always those who rise up from the lowest rabble and through extraordinary gifts earn respect in the world. (Kant 2011, 59 [2:253])

Det kan her kort nevnes at det for undertegnede ikke har vært mulig å finne lignende fordummende uttalelser om mennesker i tekster fra filosofer i Kina, India, Korea, Japan, Etiopia, Mali, Egypt eller arabiske land.

Kant fulgte opp Humes, og Carl von Linnés (1758), besatthet av menneskers hudfarge og den nye, koloniale vrangforestillingen om at det er en sammenheng mellom folks ytre utseende og deres indre intelligens. Han avviser at en afrikansk-amerikaners uttalelser kunne være noe å vurdere, siden «this scoundrel was completely black from head to foot, a distinct proof that what he said was stupid» (Kant 2011, 61). Kant utdyper slike problematiske formuleringer om de ulike menneskerasers intelligensforskjeller i tekster som «Von den verschiedenen Racen der Menschen» (1775). Og det blir ikke bedre i det siste verk han selv redigerte, *Antropologi fra et pragmatisk ståsted* (*Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, 1798).

Motviljen mot å problematisere den kantianske tenkning er stor. Mye prestisje er knyttet til dagens Kant-sentrering. Ikke før i 2023 kom dermed den første internasjonale, vitenskapelige studien om Kants raseteorier, nemlig kantianeren og Georgetown-professoren Huaping Lu-Adlers *Kant, Race, and Racism: Views from Somewhere* (Oxford University Press). Denne boken kan leses opp mot den nye studien *Hegel and Colonialism* (2025) av Daniel James og Franz Knappik, den første boken om Hegels (støttende) syn på europeisk kolonialisme. Knappik er professor ved Universitetet i Bergen og har gjort viktig arbeid også på Frantz Fanon og Angela Davies.

I sin Kant-bok dokumenterer Lu-Adler hvordan Kants rasisme var en viktig del av hans filosofi, samtidig som hun viser hvordan Kant ble helt sentral i utviklingen av den moderne rasistiske ideologi. Lu-Adler tilbakeviser her Pauline Kleingelds apologetiske argument fra 2007 om at Kant fra 1790-tallet av tok et slags oppgjør med sine tidligere rasistiske uttalelser – slik at han kort tid før sin død (i 1804) skulle ha begynt å leve opp til sin egen moralfilosofi. Lu-Adler påpeker i boken snarere hvordan vi kan spore dagens utrenskning av all «ikke-hvit» filosofi til nettopp den kantianske lære:

Kant's fateful intervention in the eighteenth-century debate about the origin of philosophy helped to drown out the previously dominant view that philosophy originated in the East (India or Egypt) as well as the once pluralist and inclusive approach to 'history of philosophy.' To support his own view that true philosophy could only have started with the Greeks, Kant would combine many of the concepts he developed in his pure philosophy—including the *Critique of Pure Reason*—with racist claims about the Chinese and Indians, for instance, who in his view lacked the capacity to form abstract thoughts and were therefore incapable of philosophy (or any other science properly so called). (Lu-Adler 2023, 21)

Som et konkret eksempel viser Lu-Adler til *Jäsche-Logik*, publisert og godkjent av Kant selv i 1800. Oversatt til engelsk lyder Kants filosofihistorie slik:

Among all peoples, then, the Greeks first began to philosophize. For they first attempted to cultivate cognitions of reason, not with images as the guiding thread, but in abstracto, while other peoples always sought to make concepts understandable only through images in concreto. Even today there are peoples, like the Chinese and some Indians, who [still think in this way]. (Log, 9: 27, sitert i Lu-Adler 2023, 22)

Kant var mer enn bare et barn av sin tid. Han ble først og fremst far til det kantianske menneskesyn, der den nye, revisjonistiske filosofiforståelsen systematisk utdefinerer enhver ikke-europeisk filosofi. Slike perspektiver på Hume og Kant mangler i dagens skandinaviske universiteters fremstilling av deres filosofiske systemer.

VI. Sosialantropologer om «kultur»-begrepet: «en luftig forestilling»

En forklaring på hvorfor det synes vanskelig å problematisere kanoniserte tenkere fra den koloniale kanon, kan vi indirekte finne i læreboken *Vite, være, gjøre. Exphil: lærebok med originaltekster* (Gyldendal Norsk Forlag). Som det opplyses om på baksiden er denne pensumboken til exphil ved Universitetet i Oslo. Allerede i innledningen kommer «kultur» inn som et sentralt bakgrunnsbegrep for læreboken:

Hva det vil si å identifisere seg med en kultur er spesielt relevant for en bok som dette, som forsøker å trekke seg sin leser inn i en slags akademisk tradisjon som strekker seg tilbake til antikkens Athen. (Cappelen, Torsen & Watzl 2021, 16)

Her kan det kort nevnes at «kultur» er et lite faglig begrep å benytte i en slik sammenheng. Kulturbegrepet ble først tatt i bruk på 1870-tallet, men allerede i sin «Presidential Address» i 1940, kjent som «On Social Structure», påpekte sosialantropologifagets nestor A. R. Radcliffe-Brown det antivitenskapelige ved å oppsummere mangfoldet av menneskelige samfunn med abstraksjonen «kultur». Dette i kontrast til for eksempel studier av mer håndfaste kategorier som språk eller religion:

In place of the study of the formation of new composite societies, we are supposed to regard what is happening in Africa as a process in which an entity called African culture comes into contact with an entity called European or Western culture, and a third new entity is produced, or is to be produced, which is to be described as Westernized African culture. To me this seems a fantastic reification of abstractions. (Radcliffe-Brown 1940, 10)

Også senere ledende sosialantropologer har avvist det populistiske misbruket av det mytiske begrepet «kultur», som Mary Douglas omtalte slik i 1975: «Never was such a fluffy notion at large in a self-styled scientific universe» (Douglas 1975).

Like fullt har sosialantropologenes misforståtte kulturbegrep spredt seg til allmennheten, inkludert da til den skandinaviske filosofiens selvforståelse. I den nevnte exphil-læreboken heter det om avslutningskapitlet, der båndene kun knyttes tilbake til Athen (og ikke til det antikke Egypt, Mesopotamia, Kartago, Jonia, India eller arabisk-europeiske filosofer som Ibn Rushd):

Kapittelet handler om hvordan vi blir et slikt «intellektuelt vi», og her spesielt hva det vil si å identifisere seg med vestlig kultur. Kwame Anthony Appiah analyserer ulike måter å forstå Vesten på og diskuterer hva det vil si å ha en kulturell identitet. (Cappelen, Torsen & Watzl 2021, 16)

I *The Guardian* publiserte imidlertid Appiah i 2016 en liknende tekst under tittelen «There is no such thing as western civilisation», i motsetning til hvordan norske studenter blir servert Appiahs argument. I den engelske versjonen avslutter Appiah med å sitere en av Romerrikets fremste komedieforfattere, Terents Afer (185–159 fvt.), han kalte seg selv «afrikaneren», fra Kartago i dagens Tunisia. Appiah viser til Terents' berømte ord «*Homo sum, humani nihil a me alienum puto*»: «Jeg er menneske, intet menneskelig er meg fremmed». Appiah konkluderer så hele sin tekst, etter dette Terents-sitatet, slik: «Now there's an identity worth holding on to» (Appiah 2016).

Både Appiah og Terents søker seg altså til en inkluderende, universell og menneskelig fellesidentitet. Men en slik global identitet, et mer allmennmenneskelig «intellektuelt vi» i tråd med Arne Næss' filosofiske utsyn, synes ikke være hva dagens filosofistudenter ved universitetene i København, Stockholm og Oslo blir oppfordret til å undersøke nærmere.

Konsekvensen blir ikke bare at all «ikke-vestlig» tenkning utelukkes, eller fremstilles på en orientalistisk måte. Konsekvensen blir også at det gis et ubalansert inntrykk av dagens kanoniserte europeiske tenkere. For eksempel kan studentene av exphil-pensum på UiO også fort få inntrykk av at Kant er nærmest som en feministisk filosof å regne. For i kapitlet «Hva krever moral av oss? At vi gjør vår plikt» står en brevveksling mellom Kant og adelskvinnen Maria von Herbert, rett etter Kants noe mer sentrale «Grunnlegging av moralens metafysikk». Selv

om det i *Exphil*-boken nevnes at Kant ikke svarte på von Herberths siste brev, og at hun tok sitt eget liv ti år senere (364), problematiseres ikke Kants kvinnesyn. Det nevnes dermed ikke at Kant, i kontrast til eksempelvis Ludvig Holberg noen tiår tidligere, for eksempel i 1764, skrev at kvinner ikke burde studere gresk eller bedrive andre mannlige intellektuelle sysler: «A woman who has a head full of Greek, like Mme. Dacier, or who conducts thorough disputations about mechanics, like the Marquise du Châtelet, might as well also wear a beard; for that might perhaps better express the mien of depth for which they strive» (Kant 2011, 41 [2:230]). Om kvinner heter det: «Her philosophical wisdom is not reasoning but sentiment».

Mary Ellen Waithe og Therese Boos Dykemans kom med et slags motsvar til Kants kvinnesyn med den omfattende antologien *Women Philosophers from Non-western Traditions: The First Four Thousand Years* (2023). Her presenteres 22 sentrale kvinnelige filosofer fra Gargi og Maitreyi i upanishadene og frem til 1800-tallet, inkludert japanske Murasaki Shikibu (973–ca. 1025) og muslimske Nanna Asma'u (1793–1864) fra Sokoto-kalifatet i dagens Nigeria.

I *Exphil*-bokens kapittel «Hvem er vi?» får studentene vite at det finnes noe «du og jeg og Platon har felles» (531). Om begrepet «vestlig kultur» står det følgende:

Heller tenker vi oss kanskje at uttrykket refererer til en verdifull kjerne som er felles i vestlig kultur over tid og sted, og som overføres fra generasjon til generasjon – en slags vestlig essens som kommer til uttrykk på forskjellig vis til ulike tider. (531–532)

Dette er hva vi kan kalle et «vestlig kulturmythos»: et udefinert identitetsfellesskap på tvers av tid og rom – en usynlig «vestlig essens» som bare «er» i «oss», uansett form eller uttrykk. Ingen vet helt hva dette «Vesten» er, et begrep som ble tatt i bruk hovedsakelig etter første verdenskrig og ytterligere popularisert etter den kalde krigen. Selv om «Østen»-begrepet synes begravet, lever det koloniale «Vesten»-begrepet i dag videre som en felles forestilling – en slags mental hegeliensk verdensånd til hest.

Exphil-bokens påstand om at man ikke kan knytte seg an til andre «kulturelle identiteter» enn det nye, «vestlige» kulturteorier tilsier, synes i liten grad stemme overens med filosofihistorien. Da Christian Wolff i 1721 skapte oppstandelse i Halle ved å introdusere globale opplysnings-tanker, var tittelen på hans tale «Foredrag om den praktiske kinesiske filosofi» (*Oratio de Sinarum philosophia practica*). I foredraget introduserte Wolff, i forlengelse av Gottfried W. Leibniz og samtidens europeiske Kina-sentrisme, den humanistiske filosofien til Konfutse i en europeisk kontekst. Noen tiår senere skulle franske Francois Quesnay bli kjent som «Europas Konfucius», da han tok til orde for å innføre det klassiske kinesiske meritokratisystemet, i kontrast til det europeiske føydalsamfunnet. Friedrich Nietzsche skrev på sin side at den arabisk-muslimske arven står grunnleggende nærmere det moderne Europa enn det gresk-romerske:

Christianity destroyed for us the whole harvest of ancient civilization, and later it also destroyed for us the whole harvest of Mohammedan civilization. The wonderful culture of the Moors in Spain, which was fundamentally nearer to us and appealed more to our senses than that of Rome and Greece, was trampled down (– I do not say by what sort of feet–). (Nietzsche 1931, 175, del 60)

Nietzsche tenker her øyensynlig på Andalusia under muslimskdominert styre (711–1492) og på Sicilia, der normannerkongen Roger II på tok til seg arabisk kunnskap på 1100-tallet, samt på 1200-tallet i Sør-Italia under den arabisktalende keiser Fredrik II (1194–1250) av det tysk-romerske riket.

Filosofisk innflytelse går flere veier: Ideene til Descartes ble diskutert av indiske filosofer allerede fra slutten av 1650-tallet. Nietzsche ble drøftet blant kinesiske intellektuelle allerede fra 1902, vel å merke uten søsterens feilfremstilling av «overmenneske»-formuleringene (Cheung Chiu-Yee 1992). Og da kinesiske studenter våren 1989 gikk ut i Beijings gater og protesterte mot den kommunistiske ettpartistaten, som fulgte Lenin og Stalin i kontrast til en nær 3000 år gammel og mangfoldig kinesisk filosofitradisjon, hadde så mye som en tredjedel av alle studentene lest filosofien til Nietzsche, som ble regnet som en «rockestjerne» blant demokratiforkjemperne (Herbjørnsrud 2016).

Mot slutten av exphil-bokens «Hvem er vi»-tekst kommer det frem at de udefinerte «vestlige verdiene» synes å være «opplysning, frihet, kunnskap og demokrati» (532). Men en lang rekke studier viser at dette er universelle verdier, ikke «europiske» eller «vestlige» (se eksempelvis Mieroop 2016 om filosofi i det antikke Mesopotamia, se Jakobsen 1943, Kojin 2017 og Momrak 2021 om demokratiutvikling i mesopotamiske bystater og i Jonia).

VII. Mot mer globalkunnskap og en ny opplysningstid

De siste årene har noen av verdens ledende forlag og universiteter tilgjengeliggjort sentrale filosofiske tekster fra hele verden. Harvard University Press har siden 2015 publisert indiske klassikere i serien *The Murty Library*: Med i snitt fem publikasjoner årlig er målet at de 500 fremste indiske klassikerne skal være publisert på engelsk, og de fleste samtidig på original-språket, innen år 2115. Oxford University Press har på sin side fra og med 2017 oversatt og tilgjengeliggjort en lang rekke sentrale filosofer i serien *Oxford New Histories of Philosophy*, med Christia Mercer og Melvin Rogers som redaktører. Blant utgivelsene er to kvinnelige og likestillingsorienterte filosofer fra Korea på 1700-tallet, Im Yungjidang (1721–1793) og Gang Jeongildang (1772–1832), i *Korean Women Philosophers and the Ideal of a Female Sage*.

Melvin Rogers og Jack Turner har på sin side utvidet forståelsen av moderne politisk filosofi i Nord-Amerika gjennom antologien *African American Political Thought. A Collected History* (Chicago University Press, 2021) – der de begynner med den sentrale kvinnelige tenkeren Phillis Wheatley (1753–1784), født i Senegal-regionen, og fortsetter med blant andre David Walker, Harriet Jacobs, Frederick Douglass, Anna Julia Cooper, Ida B. Wells og W.E.B. Du Bois.

New York University Press har siden 2012, i serien *Library of Arabic Literature*, publisert over hundre sentrale arabiske tekster. Blant dem boken *The Principles of Sufism* av juristen og filosofen Aishah al-Ba'uniyyah (d. 1517) fra Damaskus (al-Ba'uniyyah 2016). Hun står i forlengelse av den kvinnelige grunnleggeren av den muslimske sufismen, Rabia av Basra (c. 720–800). Gjennom århundrer har kvinner vært sentrale tenkere innen islam, noe som kommer frem i persiske Abu al-Sulami (937–1021) sitt biografiske verk om 80 viktige kvinnelige sufi-tenkere fra Rabia og fremover (al-Sulami 1999).

I sum er det en enormt spennende filosofisk verden der ute, hvis vi igjen bare klarer å frigjøre oss fra ideologiske tvangstrøyer og ikke-vitenskapelige kulturforestillinger. Kort sagt: Vi trenger mer globalkunnskap, en renessanse for en ny opplysningstid (Herbjørnsrud 2016).

For å si det med Kant:

Opplysning er menneskets uttreden fra dets selvfor skyldte umyndighet. Umyndighet er den manglende evne til å gjøre bruk av egen forstand uten ledelse av en annen. Selvfor skyldt er denne umyndigheten når dens årsak ikke ligger i mangel på forstand, men på beslutning og mot til å gjøre bruk av egen forstand uten ledelse av en annen. Sapere

aude! Ha mot til å gjøre bruk av din *egen* forstand! er altså opplysningens valgspråk. (Kant, i Cappelen, Torsen & Walz 2021, 25. Oversatt av Øystein Skar)

Med de siste tiårenes internasjonale forskningsinnsats og tilgjengeliggjøring av verdensfilosofien blir unnskyldningene stadig dårligere for å stenge verden ute og umyndiggjøre oss selv og de nye generasjoner av studenter. Istedenfor å tro på nedarvede eurosentrisk, koloniale narrativer trenger vi å bruke egen forstand for igjen å gjenoppdage filosofihistorien som den «egentlig var», «*wie es eigentlich gewesen*», som historikeren Leopold van Ranke ville sagt det. Er det ett fag som ikke burde la seg innsnevre av kolonialistisk identitetspolitikk, så er det et fag som kaller seg selv «kjærlighet til visdom». Dagens tilstand og stillstand er et resultat av vår selvforskyldte umyndighet. Derfor argumenteres det her for et globalt filosofilagos som et alternativ til dagens populære, vestlige kulturmythos.

Istedenfor å møte de legitime krav om å avkolonisere presentasjonen av filosofihistorien med latterliggjøring og urimelig kritikk, slik vi opplevde i Norden etter at sør-afrikanske studenter lanserte Rhodes Must Fall-kampanjen våren 2015 og etter at Cindy Horst inviterte til avkoloniseringsdebatt hos Peace Research Institute of Oslo (PRIO) i juni 2018, burde vi først erkjenne vårt nedarvede «kulturproblem». Vi har nemlig et problem når statsfinansierte universiteter og læresteder i Skandinavia fortsetter å lære bort kolonialistiske og orientalistiske stereotyper, med påstander om at antikkens grekere «oppfant» alt fra filosofien til naturvitenskapen. Dagens provinsialistiske filosofifremstillinger bryter ikke bare med filosofihistorien og de fremste europeiske filosofer, de bryter også med universell logikk og vår egen forstand. Vi bedriver slik først og fremst intellektuell selvskading.

Problemet blir dermed ikke de nye vitenskapsbaserte argumentene for å avkolonisere et fag som filosofi. Grunnproblemet er heller den nedarvede koloniseringen av våre mentale verdensforestillinger. Våre sinn er blitt kolonisert. Derfor tok den kenyanske forfatteren og litteraturprofessoren Ngũgĩ wa Thiong'o (1938–2025) til orde for følgende løsning: «decolonizing the mind» (Ngũgĩ 1986).

I praksis vil vel å merke dagens ekskluderende, eurosentrisk filosofihistorie mest sannsynlig fortsette. Årsaken er blant annet at det er mye prestisje involvert. Noen generasjoner av nordiske akademikere er nå opplært i et koloniserings tankesystem hvor alt ikke-europeisk eller ikke-kristent utestenges fra den normative diskurs. Kanskje kan vi si litt som Dag Solstad i *Arild Asnes, 1970* (1971): «Det er likevel umulig. Vi må vekk herfra».

Slik kan vi i tilfelle lettere forstå hvorfor Rafael plasserte Ibn Rushd tittende over skulderen til Pythagoras i fresken «Causarum Cognitio». Med en grenseoverskridende pensel malte Rafael fortid og nåtid sammen. Øyensynlig plasserte Rafael seg selv i verket – til høyre for den persiske monoteisten Zarathustra (Zoroaster, generelt regnet fra før 1000 fvt.), som virket før skriftkulturenes nedtegnede filosofi kom til grekerne. I Rafaels verk holder Zarathustra en stjerneprydet planet i sin hule hånd (Marcia Hall 1997), som skulle det være et frampek.⁵

⁵ Teksten er en utvidet og justert versjon av foredraget «Global Philosophy 101: Introduction to Written Philosophy from Africa, Asia, Meso-America, and Europe» under «Konferanse om ikke-vestlig og dekolonial filosofi» på UiT 21.–22. oktober 2024. Takk til Fredrik Nilsen.

Bibliografi

- Adamson, Peter & Chike Jeffers. 2025. *Africana Philosophy from Ancient Egypt to the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.
- al-Ba'uniyyah, A'ishah. 2016. *The Principles of Sufism*. Oversatt av Th. Homerin. New York: New York University Press.
- Amo, A. W. Anton. 2020. *Wilhelm Amo's Philosophical Dissertations on Mind and Body*. Oversatt/redigert av Stephen J. Menn & Justin E. Smith. New York: Oxford University Press.
- Appiah, Kwame Anthony. 2016. «There is no such thing as western civilisation». *The Guardian*, 9. november. www.theguardian.com/world/2016/nov/09/western-civilisation-appiah-reith-lecture
- as-Sulami, Abu 'Abd ar-Rahman. 1999. *Early Sufi Women: Dhikr an-Niswa al-Muta'abbidat as-Sufiyyat*. Oversatt av Rkia E. Cornell. Louisville: Fons Vitae Publishing.
- Bailey, Alan. 2024. «Hume on Race and Slavery». *Journal of Scottish Philosophy*. 22(2) (2024). <https://doi.org/10.3366/jsp.2024.0388>
- Bhatta, Jayarasi. 2010. *Tattvopaplavasimha. An Introduction*. Sanskrit Text, English Translation & Notes. Oversatt av Esther Solomon. Redigert av Suchita Mehta. Delhi: Parimal Publications.
- Brown, A. R. 1940. «On Social Structure». *The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*. 70(1) (1940), 1–12.
- Cappelen, Herman, Ingvild Torsen & Sebastian Watzl. 2021. *Vite, være, gjøre. Exphil: lærebok med originaltekster*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Chattopadhyaya, Debiprasad. 1993. *Indian Philosophy*. 7. utgave. New Delhi: People's Publishing House.
- Chiu-Yee, Cheung. 1992. *Nietzsche in China 1904–1992. An Annotated Bibliography*. Faculty of Asian Studies Monographs New Series, 19. Canberra: The Australian National University.
- Confucius. 1979. *The Analects (Lun yü)*. Oversatt av D.C. Lau. London: Penguin Books.
- Conybeare, Catherine. 2025. *Augustine the African*. London: Profile Books Ltd.
- Dante Alighieri. 2021. *The Divine Comedy, I. Inferno*. Vol. I. Oversatt av Charles S. Singleton. Princeton: Princeton University Press.
- Douglas, Mary. 1975. «The Self-Completing Animal». *Times Literary Supplement*, 8. august 1975.
- Enheduanna. 2023. *Enheduanna: The Complete Works of the World's First Author*. Oversatt av Sophus Helle. Yale: Yale University Press.
- Fleming, Daniel E. 2004. *Democracy's Ancient Ancestors: Mari and Early Collective Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hall, Marcia (red.). 1997. *Raphael's School of Athens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herbjørnsrud, Dag. 2025. «Preface». I Zera Yaqob & Walda Heywat, *The Hatata Inquiries*.
- Herbjørnsrud, Dag. 2021. «Beyond decolonizing: Global intellectual history and reconstruction of a comparative method». *Global Intellectual History*. 6(5) (2021), 614–640 (online fra 10. mai 2019) <https://doi.org/10.1080/23801883.2019.1616310>
- Herbjørnsrud, Dag. 2021. «The Quest for a Global Age of Reason. Part I: Asia, Africa, the Greeks, and the Enlightenment Roots» og «The Quest for a Global Age of Reason. Part II: Cultural Appropriation and Racism in the Name of Enlightenment». *Dialogue and Universalism*. 31(3), 113–131 og 133–155.

- Herbjørnsrud, Dag. 2020. «The untold history of India's vital atheist philosophy» (Del I av II). Blog of the The American Philosophical Association (APA), 16. juni 2020. <https://blog.apaonline.org/2020/06/16/the-untold-history-of-indias-vital-atheist-philosophy/>
- Herbjørnsrud, Dag. 2018. «The Radical Philosophy of Egypt: Forget God and Family, Write!». Blog of The American Philosophical Association (APA), 17. desember 2018. <https://blog.apaonline.org/2018/12/17/the-radical-philosophy-of-egypt-forget-god-and-family-write/>
- Herbjørnsrud, Dag. 2017. «Global History of Ideas: A Sea for Fish on Dry Land», *Journal of the History of Ideas Blog*, 15. februar 2017. <https://www.jhiblog.org/2017/02/15/global-history-of-ideas-a-sea-for-fish-on-dry-land/>
- Herbjørnsrud, Dag. 2016. *Globalkunnskap. Renaissance for en ny opplysningstid*. Oslo: Scandinavian Academic Press (2. utg. 2018).
- Hobbes, Thomas. 1968. *Leviathan*. London: Penguin.
- Isokrates. 1966. *Isocrates with an English Translation in Three Volumes. Vol. 3*. Oversatt av G. Norlin. London: William Heinemann Ltd.
- Jakobsen, Torkild. 1943. «Primitive Democracy in Ancient Mesopotamia». *Journal of Near Eastern Studies*. (3)2 (1943), 159–172.
- James, David & Franz Knappik. 2025. *Hegel and Colonialism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jasnow, R. & K. T. Zauzich. 2005. *The Ancient Egyptian Book of Thoth: A Demotic Discourse on Knowledge and Pendant to the Classical Hermetica*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz Verlag.
- Kamandaki. 2021. *The Essence of Politics*. Oversatt av Jess Ross Knutson. Harvard: Harvard University Press.
- Kant, Immanuel. 2011. *Observations on the Feeling of the Beautiful and Sublime and Other Writings*. Redigert av Patrick Frierson & Paul Guyer. New York: Cambridge University Press.
- Kautilya. King. 2016. *Governance, and Law in Ancient India: Kautilya's Arthashastra*. Oversatt av Patrick Olivelle. New York: Oxford University Press.
- Koert, Debeuf. 2025. *Influence of Averroes on European Thought: The Disappearance of Latin Averroism from the History of Philosophy*. London: Bloomsbury Academic.
- Kojin, Karatani. 2017. *Isonomia and the Origins of Philosophy*. Durham: Duke University Press.
- Lu-Adler, Huaping. 2023. *Kant, Race, and Racism: Views from Somewhere*. Oxford: Oxford University Press.
- McEvelley, Thomas. 2002. *The Shape of Ancient Thought: Comparative Studies in Greek and Indian Philosophies*. New York: Allworth Press.
- Meany, Paul. 2020. «Mencius: The Predecessor to Classical Liberalism», *Libertarianism*, 24. januar 2020. <https://www.libertarianism.org/columns/mencius-predecessor-classical-liberalism>
- Mieroop, Marc Van De. 2016. *Philosophy Before the Greeks: The Pursuit of Truth in Ancient Babylonia*. New Jersey: Princeton University Press.
- Momrak, Kristoffer. 2021. *Midtøstens metropoler*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Nietzsche, Friedrich. 1931. *The Antichrist*. Oversatt av H. L. Menchen. New York: Alfred A. Knopf.
- Næss, Arne. 1953. *Filosofiens historie. En innføring i filosofiske problemer*. Oslo: Akademisk forlag.

- Platon. 1929. «Phaedrus» Oversatt av Harold N. Fowler. *Plato in Twelve Volumes*, Vol. 9. Cambridge: Harvard University Press.
- Poetsch, C. 2021. «Das Thothbuch: eine ägyptische Vorlage der platonische Schriftkritik im Phaidros?». *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 103(2) (June 26, 2021). Abstract.
- Popper, Karl. 1945. *The Open Society and Its Enemies. Vol I. The Spell of Plato*. London: Routledge.
- Roger, Melvin & Jack Turner. 2021. *African American Political Thought: A Collected History*. Chicago: Chicago University Press.
- Rutherford, Ian. 2016. *Graeco-Egyptian Interactions: Literature, Translation, and Culture, 500 BC–AD 300*. Oxford: Oxford University Press.
- Samaññaphala. 1997. *Sutta: The Fruits of the Contemplative Life*. Oversatt fra pali av Ṭhānisaro Bhikkhu. www.accesstoinsight.org/tipitaka/dn/dn.02.0.than.html
- van Norden, Bryan W. 2011. *Introduction to Classical Chinese Philosophy*. Indianapolis: Hackett Publishing Company.
- wa Thiong'o, Ngũgĩ. 1986. *Decolonizing the Mind. The Politics of Language in African Literature*. Nairobi: East African Educational Publishers.
- Waithe, Mary Ellen & Therese Boos Dykeman. 2023. *Women Philosophers from Non-western Traditions: The First Four Thousand Years*. Cham: Springer Nature Switzerland AG.
- Wilkinson, Toby. 2016. *Writings from Ancient Egypt*. London: Penguin Classics.
- Yaqob, Zera & Walda Heywat. 2024. *The Hatata Inquiries: Two Texts of Seventeenth-Century African Philosophy from Ethiopia about Reason, the Creator, and Our Ethical Responsibilities*. Oversatt av Ralph Lee, Wendy Belcher & Mehari Worku. I samarbeid med Jeremy R. Brown. «Preface» ved Dag Herbjørnsrud. Berlin: De Gruyter.
- Yungjidadang, Im & Gang Jeongildang. 2023. *Korean Women Philosophers and the Ideal of a Female Sage. Essential Writings of Im Yungjidadang and Gang Jeongildang*. Oversatt av Philip J. Ivanhoe & Hwa Yeong Wang. Oxford: Oxford University Press.
- Zi, Mo. 2013. *The Book of Master Mo*. Oversatt av Ian Johnston. London: Penguin Books.

Biografi

Dag Herbjørnsrud er idéhistoriker og grunnlegger av Senter for global og komparativ idéhistorie (SGOKI), www.sgoki.org. Forfatter av blant annet *Globalkunnskap. Renaissance for en ny opplysningstid* (2016, 2. utg. 2018). Metodeartikkel: «Beyond decolonizing: global intellectual history and reconstruction of a comparative method», *Global Intellectual History* (2021). «Preface», i: *The Hatata Inquiries: Two Texts of Seventeenth-Century African Philosophy from Ethiopia about Reason, the Creator, and Our Ethical Responsibilities* (2024, pocket 2025).